

15. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy / Глобальна стратегія для зовнішньої і безпекової політики Європейського Союзу [Електронний ресурс]: сайт Європейської комісії / Режим доступу: // http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

16. Eastern Partnership – Focusing on key priorities and deliverables / Східне партнерство – зосереджуємо увагу на пріоритетах та результатах [Електронний ресурс]: сайт Європейської комісії / Режим доступу: // https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2016_467_fl_joint_staff_working_paper_en_v3_p1_8733051.pdf

Татьяна Соломенная

ВОСТОЧНОЕ ПАРТНЕРСТВО В ПЛАНАХ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ И ПОЛИТИКИ БЕЗОПАСНОСТИ ЕС

В статье выясняется роль Восточного партнерства во внешнеполитической политике и политике безопасности ЕС в тематических документах ЕС последних лет: пересмотр Европейской политики соседства, Глобальной стратегии для внешней политики и политики безопасности Европейского Союза, Восточное партнерство – сосредоточение на ключевых приоритетах и результатах.

Ключевые слова: Европейский Союз, Европейская политика соседства, Восточное партнерство, Глобальная стратегия для внешней политики и политики безопасности ЕС.

Tetiana Solomenna

EASTERN PARTNERSHIP IN FOREIGN AND SECURITY POLICY OF THE EU

The article appears in the role of the Eastern Partnership foreign and security policy of the EU in case of EU documents of recent years: review of the European Neighborhood Policy, the Global Strategy for Foreign and Security Policy of the European Union's Eastern Partnership – focus on key priorities and results.

Keywords: European Union, European Neighbourhood Policy, Eastern Partnership, Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy

УДК 94(560)

Олена Стрілюк

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ В ІДЕОЛОГІЇ ТА СТРАТЕГІЇ ТУРЕЦЬКОЇ ПАРТІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ І РОЗВИТКУ (2002–2015 рр.)

У статті проаналізовано, які здобутки мала Турецька республіка на шляху євроінтеграції до приходу до влади в країні Партії справедливості і розвитку (ПСР). Охарактеризовано особливості програми партії та відзначено успіхи на шляху вступу до Європейського Союзу, які безпосередньо стали здобутками поміркованих ісламістів, а також умови, що призвели до поступової зміни зовнішньополітичної стратегії ПСР.

Ключові слова: Турецька Республіка, Атамюрк, Р. Ердоган, Партія справедливості і розвитку, Європейський Союз.

Турецька Партія справедливості і розвитку (ПСР) була створена 14 серпня 2001 р. колишніми членами помірковано-консервативного крила забороненої в країні ісламістської Партії добродійності. ПСР одержувала перемогу на парламентських виборах 2002, 2007, 2011 та 2015 рр. Перемога 2002 р. вразила деякі турецькі політичні, ділові, військові кола, а на Заході почали лунати жорсткі заяви щодо приходу до влади в Туреччині консерваторів і клерикалів. Таке занепокоєння примусило лідера партії Раджепа Таїпа Ердогана вже протягом перших дванадцяти годин після оголошення попередніх результатів виборів заявити на прес-конференціях, що партія розірвала всі зв'язки з ісламськими екстремістами та планує проводити прозахідну політику. Відзначимо, що успіх Партії справедливості і розвитку був досягнутий в умовах судового переслідування і тиску з боку армії. Виборці ж, проте, обрали ПСР як альтернативу діючим партіям, що встигли себе

дискредитувати. Що ж до місця у політичному спектрі, то політологи охарактеризували ПСР як помірковано-ісламістську партію правого спектру. Відтак, вибори 2002 р. призвели до створення першого однопартійного уряду, починаючи з 1987 р., та першого двопартійного парламенту за останні 48 років [13, с. 247]. У 2002–2014 рр. Р. Ердоган обіймав посаду прем'єр-міністра, а з 2014 р. – є президентом Турецької республіки. Як не парадоксально, але саме перемога ПСР призвела до значного прориву у відносинах Турецької Республіки з Європейським Союзом (ЄС).

Історія відносин Анкари та Брюсселя в цілому зазнала багато злетів і падінь. Періоди дипломатичної перемоги Туреччини інколи змінювались нерішучістю Європейського Союзу в питанні інтеграції країни. Не дивно, що ця тема, будучи однією з найбільш обговорюваних світовим співтовариством, привертала увагу дослідників [6-9; 12]. Історики, політологи в цілому прагнули збагнути, до чого призведе євроінтеграційний поступ Туреччини. Однак комплексної спроби висвітлення ставлення ПСР до питання європейської інтеграції, а також конкретних кроків, здійснених на цьому шляху в період 2002–2015 рр., зроблено не було.

Відзначимо, що ще в ХІХ ст. Османська імперія почала реалізовувати проект щодо вестернізації – модернізації за західним зразком – економічного, політичного та соціального життя, прагнучи досягти рівня розвитку сучасної європейської цивілізації та посісти у ній достойне місце. Мустафа Кемаль, який створив нову Туреччину на руїнах Османської імперії, продовжив курс вестернізації. Проте, проголошена ним 1923 р. Турецька Республіка мала базуватись на відмінних від імперських принципах: лаїцизмі, націоналізмі, етатизмі. Відмовившись від ісламського минулого, Ататюрк зробив Туреччину «суспільством, яке було мусульманським по своїй релігії, спадщині, звичаям та інститутам, але яким правила еліта, що навмисно зробила його сучасним, західним і об'єднала його з Заходом» [16, с. 103].

У період правління Демократичної партії (1950–1960 рр.) Туреччина продовжувала демонструвати бажання брати участь у значних подіях та інтеграційних процесах, які стали відмінною рисою післявоєнної європейської історії. Так, в 1952 р. Туреччина вступила в НАТО, в 1953 р. направила своїх солдатів у Корею, стала членом Ради Європи й Організації економічного співробітництва та розвитку. Відзначимо, що вона була однією з перших країн, яка виявила бажання приєднатися до нової європейської інтеграційної ініціативи – Європейського економічного співтовариства – в 1959 р. Туреччина направила запит на вступ до цієї організації – попередниці ЄС [15, с. 65]. Це можна вважати початком довгого та непростого шляху щодо вступу в Європейське співтовариство. З цього приводу турецький оглядач Алі Біранд зазначав: «Прем'єр-міністр Аднан Мендерес не уявляв собі масштабів розпочатої справи. На початку червня 1959 р. в Анкару з Брюсселя надійшла інформація про те, що Греція подала заявку на вступ в ЄЕС. В Анкарі запанікували, тому що не були готові до подібного розвитку подій. Найближче оточення А. Мендереса вважало, що Афіни не можна залишати на самоті в європейському клубі, бо, якщо Греція буде одна, то вона почне проводити антитурецьку політику» [19]. Суперництво з Грецією тривалий час було одним з найважливіших чинників прагнення Туреччини до об'єднаної Європи.

У 1961 і 1962 рр. Туреччина знову подавала заявку про асоційоване членство. Під час переговорів сторони обговорили умови Договору асоціації. Він був підписаний у вересні 1963 р., а набрав чинності 1 грудня 1964 р. Договір визначав цілі асоціації, форму взаємодії між учасниками й основні етапи інтегрування Туреччини в СЕС [3, с. 23]. В цілому, документ передбачав три основні етапи інтеграції, за умови успішної реалізації яких до 1995 р., Туреччина мала б стати повноправним членом Європейського співтовариства.

Виділення Євросоюзом у 1993 р. Копенгагенських критеріїв знову загострило увагу на нагальній необхідності проведення структурних реформ для вступу. У числі цих критеріїв виділялися наступні групи: в політичній сфері – стійкі демократичні та правові інститути, що забезпечують повагу прав людини, що також передбачає права етнічних меншин, викорінення тортур; в економічній сфері – розвинена ринкова економіка, що передбачає лібералізацію цін і системи внутрішньої торгівлі, а також створення законодавчої бази для захисту власності. І нарешті, третя група – відданість цінностям об'єднаної Європи.

Турецька Республіка стала членом митного союзу ЄС у 1996 р. Проте, до цього моменту відбулось багато важливих змін: СЕС перетворилося в Європейський союз (ЄС), місце Римського договору (1957 р.) зайняв Маастрихтський договір (1992 р.), і просте перебування в митному союзі без повноправного членства в Євросоюзі вже не задовольняло Туреччину. Боротьбу за приєднання до ЄС як повноправного члена вона розпочала ще з 1987 р., коли прем'єр-міністр і творець «турецького економічного дива» Тургут Озал подав відповідну заявку, яка однак, була проігнорована. Це було викликано низкою причин: Туреччині вказувалося на недотримання соціальних і політичних свобод, на дискримінацію прав національних меншин, невирішеність кіпрської проблеми та наявність

суперечливих питань з Грецією, що була країною-членом організації, невирішеність курдського питання. До того ж Туреччині не вдавалось зупинити постійно зростаючу інфляцію [11].

За наступне десятиліття, незважаючи на стратегічне значення країни для Заходу та багаторічне членство в НАТО, Туреччина в цілому змогла досягти скромних результатів на шляху інтеграції до ЄС. Треба зважати, що з завершенням «холодної війни» відпала необхідність стримувати СРСР усіма силами, тому в Європі почали висловлюватися сумніви щодо належності Туреччини до європейського простору, особливо з огляду на те, що лише 5 % території країни знаходилися не в Азії. ЄС обрало пріоритетність східноєвропейського розширення за рахунок країн колишнього соціалістичного табору. Питання приєднання Туреччини до організації тимчасово стало другорядним [18, с. 171].

Час істотних зрушень настав лише в кінці 1990-х років. Так, 1999 р. на Гельсінкському саміті Туреччина домоглася надання їй статусу країни-кандидата на вступ до ЄС. Цьому посприяли покращення відносин з Грецією, а також зміна уряду в Німеччині та прихід до влади соціал-демократів на чолі з Г. Шредером. З набуттям статусу країни-кандидата відносини з ЄС отримали новий політичний вимір. Туреччина здобула перспективу увійти в об'єднану Європу, що поклало початок внутрішнім перетворенням у країні. Було очевидно, що Туреччина справді повірила у можливість вступу країни в Євросоюз за умов дотримання Копенгагенських критеріїв. Водночас, на відміну від періоду «холодної війни», ЄС почав набагато більше цікавитися якістю турецької демократії й її «заслугами» в галузі прав людини.

У листопаді 2000 р. Єврокомісія підготувала для Туреччини «Документ про партнерство на час процесу входження», прийнятий 8 березня 2001 р. Це була свого роду «дорожня карта» приєднання Туреччини до ЄС, яка представляла собою детальну розробку коротко- і середньострокових реформ, які мали проводитись в країні. Відповідно до рекомендацій Брюсселя, Анкара, вже 19 березня 2001 р. оприлюднила «Загальну стратегію Національної програми». Коаліційний уряд Бюлента Еджевіта підготував три пакети важливих конституційних реформ – «Пакети заходів щодо адаптації» (перший був прийнятий в жовтні 2000 р, другий – в березні 2002 р., а третій – в серпні 2002 р.) – і піддав серйозному перегляду Цивільний кодекс. Саме у 2001 р. Туреччиною були розроблені поправки до Конституції, а також дев'ять пакетів щодо гармонізації, один з яких вперше визнавав існування етнічної меншини – курдів [15, с. 66].

У грудні 2001 р. ЄС прийняв перший «рамковий документ», що встановлював принципи виділення Туреччині фінансової допомоги. Можна констатувати, що з 2002 р. в державах ЄС почалася серйозна політична дискусія на тему можливого початку переговорів з Анкарою про приєднання. Ця дискусія набула особливої інтенсивності після перемоги на парламентських виборах з приголомшуючим результатом Партії справедливості і розвитку.

Ще під час передвиборчої кампанії 2002 р. ПСР створювала образ впевненої в своїх силах реформаторської партії, яка обіцяла в рамках інтеграції з ЄС позбутися перешкод на шляху подальшої демократизації Туреччини. Курс до ЄС у той час мав багато прибічників, а, отже, ПСР чітко вловила цю тенденцію. Можна вважати, що уряду ПСР також пощастило з тим, що у спадок від кабінету Б. Еджевіта дістався розроблений пакет реформ і заходів, які сприяли реструктуризації економіки та ще більше піднесли популярність ПСР.

Першочергові побоювання європейських лідерів щодо можливих змін геополітичної орієнтації Турецької республіки незабаром були забуті. Р. Ердоган продовжував наполягати на пріоритетності відносин з ЄС і, ще до офіційного формування уряду, здійснив низку офіційних візитів до столиць країн ЄС [19]. Розпочались два місяці авральної діяльності виконавчої та законодавчої влади, щоб якомога швидше досягти від ЄС визначення дати початку переговорів про приєднання. Однак на саміті у Копенгагені 12-13 грудня 2002 р. держави-члени ЄС знову відклали вирішення питання про оголошення дати початку переговорів на два роки. Вочевидь, таке рішення було викликано сукупністю причин: унікальністю культурного та політичного складу Турецької Республіки, її розмірів, нестабільністю географічного регіону, в якому вона розташовувалась, з яким межувала.

18 березня 2003 р. була затверджена програма ПСР, яку в цілому можна було визначити як реформаторську. Вона починалась з обіцянок змінити існуючу конституцію більш ліберальною, що буде відповідати вимогам ЄС. Відзначимо також, що в основу ідеологічної платформи партії в цілому була покладена концепція «консервативної демократії», розроблена Я. Акдоганом. Її основними елементами стали: демократичні цінності; консерватизм, що розумівся як створення можливостей для відтворення і збереження культурно-історичних цінностей, які склали основу турецької нації; невтручання держави в розвиток інститутів громадянського суспільства; забезпечення економічного розвитку та стабільності; необхідність поставити державу на службу народу; глобалізм [10, с. 29]. Отже, незважаючи на ісламістські витоки, партія підкреслювала, що дистанціювалась від ідей

політичного ісламу. У програмних документах ПСР в цілому не йшлося про перевагу ісламських культурних цінностей над західними.

Програма віддавала належне внеску Атаюрка у створення нової Туреччини, але зазначала, що прихід до влади ПСР стане важливою зміною в турецькій політичній історії. На відміну від прихильників ідеології кемалізма, прихильники ПСР активно просували ідею, що турецьке суспільство не є виключно створеним «батьком турків», його також можна вважати нащадком Османської імперії. Представники ПСР були переконані, що не слід забувати це минуле, досягнення предків, а слід ними пишатися. Так, паризька газета «Монд» констатувала, що «на ПСР покладена історична відповідальність продемонструвати, що іслам і демократію можна поєднати. Керівникам партії належало довести, що поняття «центристський іслам» має право на існування [5, с. 179]. Це, безумовно, є свідченням того, що «релігійний фактор» поруч з іншими був серйозною перепорою на шляху вступу Турецької Республіки до ЄС.

Однак протягом 2002–2005 рр. уряд ініціював зміни до цілої низки законів. Цей період в цілому можна вважати «золотим періодом» реформ. Фактор Євросоюзу відіграв виключну роль у внутрішніх перетвореннях і забезпечував керівництво ПСР аргументами щодо їх виправдання. Щоб відповідати Копенгагенським критеріям, було ухвалено дев'ять пакетів законодавчих реформ. Вплив цих гармонізаційних пакетів на життя Туреччини став революційним [2, с. 97]. Існуюче законодавство було змінено в бік покращення сфери прав людини, зміцнення захисту від знущань та поганого ставлення, розширення свободи думки та свободи преси, свободи діяльності об'єднань, зборів, розширення культурних прав, а також було зроблено акцент на питаннях гендерної рівності, зміцненні демократії. Більш прозорі військові бюджети, зменшення повноважень Ради національної безпеки та скасування судів державної безпеки свідчили про подальше зменшення колись домінуючої ролі армії в державі. Туреччина «відчула себе частиною реального європейського простору, що дало їй впевненість в собі, дозволило пом'якшити турецько-курдський конфлікт, сприяло більш відкритим дебатам по вірменському питанню» [19].

17 грудня 2004 року саміт Євросоюзу, що проходив у Брюсселі, оголосив офіційною датою початку переговорів щодо вступу Туреччини до ЄС 3 жовтня 2005 р. Ця подія стала тріумфом ПСР. У 2004 р. ідею вступу Туреччини в Євросоюз схвалювали 70% населення [14].

На жаль, успішному перебігу переговорів щодо членства в ЄС зашкодила низка факторів: все ще незадовільний стан у сфері прав людини, свободи слова, демократизації, проблеми визнання Туреччиною республіки Кіпр [15, с. 66]. Вагомими причинами були також позиція окремих європейських лідерів і деяка розгубленість у Європі в зв'язку з провалом ратифікації Європейської конституції. З іншого боку, турецький уряд втратив можливість і виявився неспроможним підтримувати інерцію реформ ще до того, як зіткнувся з низкою проблем. Отже, після прориву 2002–2005 рр., ПСР не змогла далі продовжувати реформи в обраному темпі. Проте, переговори щодо вступу Туреччини у ЄС в якості повноправної держави-члена розпочалися в жовтні 2005 р. Турецька Республіка розраховувала на успіх. Восени 2005 р. ЄС присвоїв Туреччині статус країни з ринковою економікою. Європа ж в цілому висловлювала занепокоєння щодо зниження темпів реформ.

Влітку 2006 р. турецьке керівництво змушене було констатувати, що в суспільстві змінились настрої щодо прагнення Туреччини вступити в ЄС. Через підтримку США дій Ізраїлю в Лівані, негативну оцінку Європою дій Туреччині на кордоні з Іраком, де війська прагнули придушити курдський супротив, ставлення Європи до вирішення кіпрської проблеми, прогресивна частина турецького суспільства, яка раніше лобювала ідею європейської інтеграції, зайняла опозиційну позицію щодо планів вступу в ЄС [14].

Переговори щодо вступу Туреччини в ЄС були заморожені у грудні 2006 р., оскільки їх учасники досягли єдності в питанні щодо призупинення переговорного процесу по 8 з 35 пунктів. Реалізації планів Туреччини завадила наявність курдської та кіпрської проблем, причому ПСР нічого не пропанувала для вирішення останньої, а також порушення прав людини. Етап щодо економічної та монетарної політики був блокований президентом Франції Ніколя Саркозі [23].

Відзначимо, що розчарування процесом взаємодії з ЄС компенсувалися активізацією зовнішньої політики Турецької Республіки на неєвропейських напрямках. Зміни, що відбулись у зовнішньополітичному курсі країни, отримали обґрунтування у відповідних розділах програми ПСР: «За таких нових умов Туреччина має будувати свої відносини з центрами сил на основі альтернативної гнучкості, різнобічності. Наша Партія має дотримуватись реалістичної зовнішньої політики, що перегукується з історичним і геополітичним становищем Туреччини, вільної від забобонів і пристрастей, заснованої на спільних інтересах. Будучи проти змін регіональних і світових реальностей, наша Партія вважає, що Туреччина має переглянути свої зовнішньополітичні пріоритети, створити баланс між цими реаліями і своїми національними інтересами» [22].

Так, 2007 р. у Стамбулі відбулась спільна конференція Туреччини і країн ЄС, де обговорювались спільні питання енергетичної політики, а в лютому 2008 р. Туреччина визнала незалежність Косова. Проте, 2009 р. на форумі в Давосі Р. Ердоган зробив декілька гучних заяв щодо політики Ш. Переса, які могли спричинити ускладнення відносин з Ізраїлем, Євросоюзом. Наприкінці першого десятиліття ХХІ ст. Туреччина переживала найкритичніший період у переговорному процесі з ЄС, поширювався євроскептицизм серед населення. У 2010 р. курс на вступ в ЄС підтримували вже менше 40% населення. У той же час, про абсолютне згортання європейського напрямку політики мова не йшла.

У передвибірчій програмі ПСР, яка була оприлюднена в квітні 2011 р., особливий інтерес викликав розділ «Держава – лідер», присвячений зовнішньополітичній стратегії Турецької Республіки до 2023 р. В офіційному документі був чітко прописаний вступ Туреччини до ЄС як стратегічна мета європейського зовнішньополітичного напрямку [20]. ПСР також виступала за інтеграцію турків, які проживали за кордоном, у європейське співтовариство, але була проти асиміляції [1].

Частина турецького істеблiшменту ще у лютому 2011 р. висловлювала занепокоєння, що європейська інтеграція, як стратегічна мета у зовнішній політиці Ердогана втрачала свої позиції. Було очевидно, що Туреччина, все більше споглядала на Схід, і що ідеї неосманізму домінували в правлячих колах країни. Заморожений стан питання щодо європейської інтеграції країни, відкриті антитурецькі дії Франції щодо питань вступу, негативно налаштоване турецьке суспільство, яке переважно втрачало надію на прийняття країни до ЄС, а тому було налаштоване на пошук альтернативи євроінтеграції, складне становище країн Сходу, які перебували в сфері інтересів Турецької Республіки – все це фактори, які впливали на певні зміни зовнішньополітичної стратегії Анкари.

З цього приводу цікавим є висловлювання міністра оборони США Роберта Гейтса: «Якщо країна, яка розташована по обидві сторони Босфору, починає змінюватись у східному напрямку, то багато в чому це викликано тим, що дехто в Європі відштовхує її, відмовляючись надати Туреччині той органічний зв'язок з Заходом, якого вона прагне» [17, с. 95]. Р. Ердоган же продовжував запевняти, що про геополітичну переорієнтацію Туреччини мова не йшла: «Туреччина ніколи не розглядала Схід як альтернативу Заходу, а Південь – Півночі..., будучи світською, демократичною і соціальною державою, Туреччина взяла на себе відповідальність бути мостом між Заходом і ісламським світом» [4]. Лунали запевняння в продовженні реформ через важливість вступу до ЄС.

У грудні 2013 р. парламент Туреччини схвалив всі необхідні закони і документи для підписання угод про депортацію щодо нелегальних мігрантів, які прибували в європейські країни через територію Туреччини. Була розпочата лібералізація візового режиму, який ПСР вважала одним з вирішальних моментів у відносинах з ЄС. У січні 2014 р. Р. Ердоган відвідав Брюссель, де висловився за необхідність більш плідних переговорів щодо вступу Туреччини в Євросоюз [17, с. 96].

Таким чином, не викликає сумнівів, що період домінування ПСР у політичному житті часів прем'єрства Р. Ердогана є особливим у розвитку країни. Це був фактично період електоральної гегемонії ПСР. «Стара» кемалістська політична система була змінена, військова еліта позбавлена визначального впливу. ПСР встановила монополію на модернізацію та демократизацію шляхом усунення політичних конкурентів.

У програмі ПСР міститься окремий розділ, присвячений зовнішній політиці Турецької Республіки. У ньому, зокрема, йшлося про важливість відносин Турецької Республіки з ЄС. Країна змогла розпочати переговори щодо вступу в ЄС, а період 2002–2005 рр. в цілому можна вважати «золотим періодом» реформ. На необхідність розвитку євроінтеграційного напрямку Туреччини також вказувала передвибірча програма 2007 р. А програма 2011 р. підкреслювала стратегічну важливість членства Туреччини в Європейському Союзі, в першу чергу, з точки зору майбутнього Європи.

З плином часу, однак, зовнішньополітична ідеологія ПСР перестала спиратися виключно на принципи Ататюрка щодо необхідності проведення мирного курсу, дотримання принципів рівновіддаленості. Укріпившись при владі та позбувшись конкурентів, ПСР також все більше виявлялася готовою переглянути положення, згідно з якими вступ у ЄС вважався основою державної політики. Сьогодні, європейські ідеї в зовнішньополітичній ідеології партії вмiло поєднуються з ідеями «мосту між Європою та Азією», пантюркізмом, націоналізмом, оновленим ісламом і демократією.

Джерела та література:

1. Акилина М.С. Влияние «арабской весны» 2011 г. на перспективы вступления Турции в Европейский Союз / М.С. Акилина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://riss.ru/images/pdf/journal/2014/4/04_.pdf
2. Ахмедова Е.Р. Реформи Партії справедливості та розвитку у світлі інтеграції законодавства Туреччини до законодавчої бази Європейського Союзу / Е.Р. Ахмедова // Актуальні проблеми політики. – 2015. – Вип. 54. – С. 91–106.
3. Бевзюк Є.В. Тернистий шлях Туреччини до Європейського Союзу / Є.В.Бевзюк, М.І.Газдик // Наука та практика – 2008: Збірник наукових праць, 3–7 березня 2008 р. – Полтава: Громадська асоціація «Аграрна наука та практика», 2008. – С.22–28.
4. Гаджиев А.Г. К вопросу о некоторых особенностях турецкой внешнеполитической стратегии на Ближнем Востоке / А.Г. Гаджиев // Институт Ближнего Востока. – 19 июня 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/?p=10887>
5. Гаджиев А.Г. Турция и ЕС: место мусульманской страны в «христианском клубе» / А.Г. Гаджиев // Турция в период правления Партии справедливости и развития. Сборник статей. – М.: Ин-т Ближнего Востока, 2012. – С. 168–179.
6. Данилов В.И. Метаморфозы турецкого национализма / В.И. Данилов // Ближний Восток и современность. – М.: ИИИиБВ, 2000. – Вып. 9. – 384 с.
7. Дружиловский С.Б. Внутренние факторы формирования внешней политики Ирана и Турции / С.Б. Дружиловский // Вестник МГИМО Университета. – 2010. – № 1. – С. 1–11.
8. Киреев Н.Г. История Турции. XX век / Н.Г. Киреев. – М.: Крафт+, ИВ РАН, 2007. – 609 с.
9. Кудряшова Ю.С. Турция и Европейский Союз: история, проблемы и перспективы взаимодействия / Ю.С. Кудряшова. – М.: Институт Ближнего Востока, 2010. – 364 с.
10. Матюхин В.В. Доминирование Партии справедливости и развития в турецком политическом процессе: идеологический аспект / В.В. Матюхин // Вестник РУДН. – Серия Политология. – 2016. – № 2. – С. 25–38.
11. Мхитарян М.І. Шлях Туреччини до Євросоюзу у контексті євроінтеграційних прагнень України // Стратегічна панорама. – 2005. – № 1. – Режим доступу: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/2005_1.php
12. Надеин-Раевский В.А. Внешняя политика Турции: ветры перемен / В.А. Надеин-Раевский // Мировая экономика и международные отношения. – 2013. – № 2. – С. 84–92.
13. Рассоха Л.Л. Вплив внутрішньополітичних трансформацій у Туреччині на її зовнішню політику та українсько-турецькі відносини / Л.Л. Рассоха // Стратегічні пріоритети. – № 2 (11). – 2009. – С. 246–256.
14. Рыжов И.В. Европейское направление внешней политики Партии справедливости и развития Турции / И.В. Рыжов, О.В. Родинов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.idmedina.ru/books/materials/rmforum/4/mrred.htm>
15. Сочнева И.А. Проблемы и перспективы вступления Турции в ЕС / И.А. Сочнева // Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика. – 2011. – Т. 6. – Вып. 1. – С. 65–71.
16. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: ООО «Издательство АСТ». – 2006. – 603 с.
17. Цыркуль Э. Внешнеполитический курс Турции в XXI ст. / Э. Цыркуль // Обозреватель. – 2015. – № 7. – С. 90–99.
18. Чубарова Р.Р. Європейський та Євроатлантичний курс Туреччини як чинник реалізації її національної безпеки / Р.Р. Чубарова // Сходознавство. – 2009. – С. 170–181.
19. Шлыков В. Турция на пути в Евросоюз: надежды и разочарования Анкары [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=57954>
20. AK Parti Program [Электронный ресурс] // Adalet ve Kalkınma Partisi. Режим доступа: <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum6>
21. Justice and development party/ Party program 2011/ Foreign policy / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.akparti.org.tr/english/akparti/parti-programme#bolum6>
22. Party Program / Justice and Development Party [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eng/ak parti/org.tr/English/parteiprogramm/htm 6>
23. Turkish entry into Europe slowed by Sarkozy Move // New York Time. – 2007. – 06.25.

**ЕВРОПЕЙСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ В ИДЕОЛОГИИ И СТРАТЕГИИ ТУРЕЦКОЙ
ПАРТИИ СПРАВЕДЛИВОСТИ И РАЗВИТИЯ (2002–2015 гг.)**

В статье проанализировано, какие достижения имела Турецкая республика на пути евроинтеграции до прихода к власти в стране Партии справедливости и развития (ПСР). Охарактеризованы особенности программы партии и отмечены успехи на пути вступления в Европейский Союз, которые непосредственно стали заслугой умеренных исламистов, а также условия, приведшие к постепенному изменению внешнеполитической стратегии ПСР.

Ключевые слова: Турецкая Республика, Ататюрк, Р. Эрдоган, Партия справедливости и развития, Европейский Союз.

Olena Striliuk

**EUROPEAN INTEGRATION IN THE IDEOLOGY AND STRATEGY OF THE TURKISH
JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY (2002–2015)**

The article analyzes the achievements of the Republic of Turkey on the path of European integration before the Justice and Development Party (JPD) came to power in the country. The main features of the party program are characterized and successes on the way to joining the European Union are pointed, which directly became the merit of moderate Islamists, as well as the conditions that led to a gradual change in the foreign policy strategy of the JPD were marked.

Keywords: Turkish Republic, Atatürk, R. Erdogan, Justice and Development Party, European Union.

УДК 94:327

В'ячеслав Циватий

**КОНЦЕПТ ЄВРОПИ В ДИХОТОМІІ «ВІЙНА – МИР» ДОБИ РАНЬОГО НОВОГО
ЧАСУ (XVI–XVIII СТ.): ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ І ДИПЛОМАТИЧНО-
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ**

У статті аналізується зовнішня політика і дипломатія європейських держав доби раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.). Особливу увагу приділено концептам «Європа», «війна» і «мир» в контексті інституціонального розвитку дипломатичних служб і моделей дипломатії провідних держав Європи. Визначено напрями розвитку теорії та практики дипломатії та формування суспільно-політичної думки раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.) у контексті концептуалізації Європи.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, моделі дипломатії, інституціоналізація політики, Європа, війна, мир, ранній Новий час (XVI–XVIII ст.).

Для доби раннього Нового часу характерний об'єктивно обумовлений процес завершення інституціонального оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб провідних держав Європи, зокрема – Франції, Італії та Іспанії. Відповідно й постає споконвічне питання співвідношення та пріоритетності концептів «Європа», «війна» і «мир», «зовнішня політика» і «дипломатія». У цю історичну епоху мир був противагою війнам, які на той час були візитівкою держав європейського простору. Мир, перш за все, створював умови для еволюційного розвитку державності в Європі та формування нових інститутів влади, економічного розвитку та розвитку міждержавних стосунків. У XVI–XVIII століттях формуються усталені суспільно-політичні уявлення про застосування мирних засобів для вирішення конфліктів та суперечок міждержавного рівня, і навіть між містами. Одне з центральних місць у політичній теорії й практиці доби раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.) посідали проблеми розуміння сутності, функцій і методів реалізації влади та їх інституціонального розвитку [13, с. 287–294].

З цією проблематикою пов'язані й оцінки сучасників щодо різноманітних державно-правових форм і типів правління, інституційних політичних процесів, характеристик реальності й створення ідеалів при висвітленні завдань і практичної діяльності влади, моделей дипломатії, інститутів дипломатії, дипломатичного інструментарію тощо.

Для вивчення цих історичних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та